Asiantuntijalausunto yhdenvertaisuusvaltuutetun kertomuksesta eduskunnalle 2026

Kiitän mahdollisuudesta antaa lausunto yhdenvertaisuusvaltuutetun kertomuksesta. Kyse on laajasta ja ansiokkaasta kuvauksesta suomalaista yhteiskuntaa koskevista yhdenvertaisuus- ja syrjintäkysymyksistä, joka kuvastaa hyvin myös valtuutetun vastuualueen laajuutta.

Yhdenvertaisuusvaltuutetun tehtäväksi on määritelty sekä yhdenvertaisuuden edistäminen että syrjintään puuttuminen. Kertomuksen painopiste on selkeästi jälkimmäisessä, mikä todennäköisesti heijastaa valtuutetun käytännön työn painopistettä: yhteydenotot ovat kasvaneet vuosi vuodelta, ja erityisesti työelämään liittyvät syrjintäilmoitukset ovat yli kaksinkertaistuneet vuoden 2023 toimivaltauudistuksen jälkeen.

Kertomus nostaa esiin ansiokkaasti haavoittuvassa asemassa olevien ryhmien tilannetta ja esittää konkreettisia ja kannatettavia toimenpide-ehdotuksia, kuten työelämässä syrjintää kokeneiden oikeusturvan parantamista. Niin ikään katson, että esitetyt toimenpiteet vammaisten lasten ja maahanmuuttajataustaisten lasten aseman vahvistamiseksi koulutuksessa ovat perusteltuja. Erityisen tärkeänä pidän kertomuksen kantaa lasten säilöönoton kieltämisestä. Lapsen etu tulee asettaa etusijalle kaikissa maahanmuuttoon liittyvissä viranomaisprosesseissa, ja säilöönotto on lapsille erityisen raskas toimi, joka ei ole yhteensopiva lapsen oikeuksien yleissopimuksen periaatteiden kanssa. Kertomuksen suositus kirjata lapsen edun ensisijaisuus ulkomaalaislakiin on perusteltu.

Kertomuksessa käsiteltävät esteettömyyteen ja saavutettavuuteen liittyvät kysymykset ovat tärkeitä ja periaatteellisesti keskeisiä tasa-arvokysymyksiä. Esteettömyysvaatimusten toteuttaminen edellyttää kuitenkin harkintaa ja kontekstuaalista ymmärrystä. Laajat, yleisluonteiset velvoitteet ilman riittävää joustoa voivat käytännössä hankaloittaa esimerkiksi erikokoisten työnantajien toiminnan kehittämistä tilanteissa, joissa esteettömyyden toteuttamisen kustannuksia ja käytännön reunaehtoja ei ole riittävästi arvioitu. Tasa-arvotyössä tulee löytää tasapaino vaatimukseen perustuvien ja tasa-arvoa edistävien toimien välillä, sekä ehkäistä erilaisten ryhmien välisiä vastakkainasetteluja.

Lausunnossani keskityn muilta osin omaan asiantuntemusalueeseeni: koulutusta ja hyvinvointia koskeviin kysymyksiin sukupuolinäkökulmasta. Tämä rajaus on samalla relevantti, sillä sukupuolikysymyksiä käsitellään kertomuksessa suppeasti, lähinnä sukupuolittuneen väkivallan sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen näkökulmasta.

Naisiin kohdistuvan väkivallan osalta haluan korostaa, että kertomuksen kuvaus on erityisen vakavasti otettava. Tilastot ovat hälyttäviä: lähes 60 prosenttia suomalaisista naisista on kokenut fyysistä tai seksuaaliväkivaltaa, mikä on EU:n korkein luku. Kertomuksen ehdotukset, kuten riskinarvioinnin lakisääteistäminen, palvelujärjestelmän selkeyttäminen ja pakottavan kontrollin kriminalisointi, ovat perusteltuja ja kannatettavia. Naisiin kohdistuva väkivalta on suomalaisen yhteiskunnan vakava rakenteellinen ongelma, johon puuttuminen on tasa-arvon edistämisen ydintä.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen aseman osalta pidän tärkeänä kertomuksen esiin nostamia havaintoja. Kouluterveyskyselyt osoittavat toistuvasti, että sukupuoli- ja

seksuaalivähemmistöihin kuuluvat nuoret kokevat muita useammin kiusaamista, syrjintää ja epäasiallista kohtelua (THL, 2023). Kertomuksen ehdotus kansallisen sateenkaaripoliittisen toimenpideohjelman laatimisesta on perusteltu.

Samalla haluan huomauttaa, että kertomuksessa sukupuolikysymykset huomioidaan pääsääntöisesti vain tiettyjen erityisryhmien ja vähemmistöjen asiana, mikä on valitettavan yleistä tasa-arvokeskustelussa. Suosittelen kiinnittämään huomiota sellaisen keskustelun edistämiseen, jossa huomioidaan miten tasa-arvokysymykset koskettavat kaikkia. Saavutettavuuden parantaminen esimerkiksi koulutuksen tai opetusmateriaalien yhteydessä edistää kaikkien oppilaiden ja opiskelijoiden asemaa tarjoten kaikille vaihtoehtoisia ja helpommin saavutettavia opetussisältöjä.

Omassa tutkimustyössäni olen keskittynyt erityisesti poikien ja nuorten miesten tasa-arvokysymyksiin. Yleisenä lähtökohtana on, että pojat ja nuoret miehet mielletään patriarkaalliseen yhteiskuntarakenteeseen vedoten etuoikeutettuna ryhmänä, mikä usein johtaa siihen, että poikia, nuoria miehiä tai miehiä ylipäätään ei tunnisteta haavoittuvina. On tärkeää tunnistaa, että myös pojat ja nuoret miehet ovat esimerkiksi valitettavan usein väkivallan kohteina ja uhreina. Kansainvälisen tutkimuksen mukaan sekä viranomaiset että pojat ja miehet itse vähättelevät väkivallan uhrikokemuksia, eikä heitä näissä yhteyksissä tunnisteta haavoittuvina (Von Hohendorff ym., 2017).

Mielenterveys- ja terveyspalveluihin liittyy vastaava haaste. Tilastokeskuksen (2025) mukaan noin 76 prosenttia itsemurhista on miesten tekemiä, ja miehet ovat selvä enemmistö myös huumekuolemissa. Samanaikaisesti pojat ja nuoret miehet ovat selkeästi aliedustettuina mielenterveyspalveluissa. THL:n (2024) psykiatrisen erikoissairaanhoidon tilastoraportin mukaan lastenpsykiatrian potilaat ovat enimmäkseen poikia, mutta tilanne kääntyy täysin päinvastaiseksi nuorisopsykiatrian avopalveluissa, joissa tytöt muodostavat selkeän enemmistön. Poikien osuus pienenee välittömästi siirryttäessä palveluihin, jotka edellyttävät oma-aloitteisuutta. Kelan (2025) tilastojen mukaan psykoterapian asiakkaista neljä viidestä on naisia. Tutkimuskirjallisuus selittää tätä epäsuhtaa kolmella mekanismilla: pojat ja miehet eivät tunnista tai ilmaise mielenterveysoireitaan samalla tavoin kuin tytöt ja naiset, maskuliinisuusnormit estävät avun hakemista, ja poikien ulospäinsuuntautuva oireilu, kuten aggressiivisuus, riskikäyttäytyminen ja päihdeongelmat, ei tule tunnistetuksi mielenterveysongelmaksi. Sosiaali- ja terveysministeriölle tammikuussa 2026 tekemäni selvitys "Pojat ja nuoret miehet vakavasti ottaen" (Lunabba, 2026) dokumentoi nämä ilmiöt kattavasti ja esittää toimenpide-ehdotuksia tilanteen korjaamiseksi.

Samassa selvityksessä käsitellään myös koulutukseen liittyviä tasa-arvokysymyksiä. Kuluneen kahdenkymmenen vuoden ajalta on toistuvasti todettu, että Suomessa on selkeät erot tyttöjen ja poikien osaamisvertailuissa. Kertomus mainitsee lyhyesti, että ulkomaalaistaustaisten nuorten koulutuspolut eriytyvät suomalaistaustaisista etenkin toisella asteella, sekä viittaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien oppilaiden syrjintäkokemuksiin. Sukupuolten välisiä osaamiseroja tai poikien heikentynyttä asemaa koulutuspolkujen näkökulmasta ei kuitenkaan käsitellä, vaikka kyse on suomalaisen koulun erityispiirteestä, joka on dokumentoitu kansainvälisissä arvioinneissa johdonmukaisesti kahden vuosikymmenen ajan. Erot ovat olleet lukemisen osalta OECD-maiden suurimmat. Viimeisimmissä osaamismittauksissa erot ovat

kaventuneet, mutta tämä selittyy ennen kaikkea sillä, että tyttöjen keskimääräisessä osaamistasossa on tapahtunut poikia jyrkempää laskua. Poikien osaamisessa ei ole missään vaiheessa tapahtunut keskimääräistä paranemista. Huomionarvoista on myös, että keskiarvojen laskua selittää ennen kaikkea heikkotasoisten oppilaiden ryhmän kasvu. Tämä viittaa siihen, että kouluun liittyvät ongelmat kytkeytyvät perusosaamisen puutteisiin: kasvava määrä lapsia ja nuoria ei hallitse lukemisen, laskemisen tai kirjoittamisen perustaitoja. Nämä valitettavat kehityskulut on kuvattu kattavasti yllä mainitussa selvityksessä (Lunabba, 2026) PISA-, KARVI- ja TIMSS-aineistojen pohjalta.

Koulutuspolkujen osalta osaamismittausten tulokset ja niissä ilmenevät sukupuolierot heijastuvat nuorten koulutusvalintoihin. Tytöt ovat selkeänä enemmistönä niin lukioissa kuin korkeakoulutuksessa lähes kaikilla aloilla, ja on viitteitä siitä, että tämä kehitys on edelleen voimistumassa. Olen erityisen huolestunut toisen asteen siirtymiseen liittyvästä epätasa-arvokehityksestä. Suomessa on nykyään merkittävä alueellinen ero siinä, millä keskiarvolla oppilaat voivat hakeutua lukioon. On ilmeistä, että erityisesti suurissa asutuskeskuksissa on paljon oppilaita, jotka osaamistasonsa perusteella menestyisivät lukiokoulutuksessa, mutta korkeiden keskiarvorajojen takia eivät sinne pääse. Tässä kehityksessä pojat vaikuttavat olevan erityisen haavoittuvassa asemassa. Pyydän, että sivistysvaliokunta kiinnittää erityistä huomiota lukioon pääsyn kehittämiseen ja tarkastelee kysymystä kriittisesti sekä sukupuolen että maantieteellisen tasa-arvon näkökulmasta.

Lukioverkoston osalta suomalaisen yhteiskunnan peruskivenä on ollut laaja ja laadukas lukioverkosto, joka on käytännössä tarkoittanut sitä, että kaikista lukioista oppilailla on ollut tasavertaiset mahdollisuudet saada opiskelupaikka myös sellaisilta aloilta, joilla on erityisen korkeat sisäänpääsyvaatimukset. Nykyisessä koulutuskeskustelussa korostuu puhe huippulukioista ja lukioiden välisestä kilpailusta, mitä en pidä tarkoituksenmukaisena kehityssuuntana. Yksittäisten huippulukioiden sijaan tasa-arvopolitiikassa tulisi suomalaisen perinteen mukaisesti keskittyä laadukkaan ja alueellisesti tasa-arvoisen lukioverkoston ylläpitämiseen. Tämä palvelee kaikkia oppilaita sukupuolesta ja asuinpaikasta riippumatta.

Tasa-arvokehityksen päämääränä ei ole tilanne, jossa jotkut antavat ja jotkut luopuvat, vaan sellainen yhteiskunta, jossa kaikkien asema paranee. Esteettömyys ja saavutettavuus ovat hyvä esimerkki tästä ajattelutavasta: keskeistä ei ole ensisijaisesti puutteiden sanktioiminen vaan haavoittuvuuksien tunnistaminen ja esteettömyyden aktiivinen edistäminen. Esteettömät oppimisympäristöt ja saavutettavat opetusmateriaalit hyödyttävät kaikkia oppilaita, eivät vain niitä, joille ne on ensisijaisesti suunniteltu. Kun yhteiskuntaa kehitetään ottamalla huomioon haavoittuvimmassa asemassa olevien tarpeet, kehitys palvelee lopulta kaikkia.

Nostamalla esiin poikien ja nuorten miesten haavoittuvuuksia pyrin itse edistämään sellaista yhteiskunnallista keskustelua, jossa myös maskuliinisuudet tunnistetaan haavoittuvuuden näkökulmasta. Tämä tarkoittaa yhtäältä poikien ja nuorten miesten omien haavoittuvuuksien tunnistamista ja niihin vastaamista, mutta toisaalta myös sen tunnistamista, että pojat, nuoret miehet ja miehet ovat tasa-arvotyön keskeisiä toimijoita, joilla on tärkeä vastuu tasa-arvokehityksen edistämisessä. Tämä näkökulma on erityisen merkityksellinen väkivaltaa ehkäisevässä työssä. Miesten naisiin kohdistama väkivalta on vakava yhteiskunnallinen ongelma, mutta sen rinnalla on syytä tunnistaa, miten poikia ja miehiä edelleen kasvatetaan väkivaltaa ja

kovuutta korostavaan kulttuuriin, jossa haavoittuvuutta hävetään ja halveksitaan, eikä avun tarvitsijan asemaan osata asettua. Tällainen maskuliinisuuskulttuuri vähättelee samanaikaisesti sekä syrjintää kokevien ryhmien yhteiskunnallista ahdinkoa että poikien ja nuorten miesten omaa haavoittuvuutta. Se estää avun hakemista ja vaikeuttaa sellaisen solidaarisen tasa-arvopolitiikan toteutumista, joka palvelisi kaikkia.

Helsingissä 22.5.2026,

Harry Lunabba
VTT/ Dosentti

Lähteet

KELA. (2025, February 6). Kuntoutuspsykoterapiaa sai lähes 66 000 henkilöä vuonna 2024 – neljä viidestä saajasta naisia [Lehdistötiedote]. https://www.sttinfo.fi/tiedote/70877585/kuntoutuspsykoterapiaa-sai-lahes-66-000-henkiloa-vuonna-2024-nelja-viidesta-saajasta-naisia?publisherId=69820426&lang=fi

Lunabba, H. (2026). Pojat ja nuoret miehet vakavasti ottaen: Selvitys poikien ja nuorten miesten haavoittuvuuksista tasa-arvohaasteiden taustalla. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2026:1. Sosiaali- ja terveysministeriö. https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-6016-9

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. (2023). Lasten ja nuorten hyvinvointi – Kouluterveyskysely 2023 (Tilastoraportti 48/2023). https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe20230913124224

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. (2024). Psykiatrinen erikoissairaanhoito 2023 (Tilastoraportti 51/2024). Suomen virallinen tilasto. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/149991/Psykiatrinen%20erikoissairaanhoito%202023.pdf

Tilastokeskus. (2025). Suomen virallinen tilasto: Kuolemansyyt. Tilastokeskus.

Von Hohendorff, J., Habigzang, L. F., & Koller, S. H. (2017). "A boy, being a victim, nobody really buys that, you know?": Dynamics of sexual violence against boys. *Child Abuse & Neglect, 70*, 53–64.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu. (2026). Yhdenvertaisuusvaltuutetun kertomus eduskunnalle 2026 (K 2/2026 vp). Yhdenvertaisuusvaltuutettu.